

DOMINEESFABRIEK

Geschiedenis van de Theologische Universiteit Kampen

Door: dr. J. Douma

EEN KUNDIG EN LEESBAAR BOEK

De schrijvers George Harinck en Wim Berkelaar presenteren een prachtig uitgegeven boek van meer dan 600 pagina's over de geschiedenis van de Theologische Universiteit in Kampen. De eerste zeven hoofdstukken bestrijken de periode vanaf de oprichting van de Theologische School in 1854 tot 1944.

De resterende elf hoofdstukken gaan over de periode vanaf de Vrijmaking tot heden. Wie de bladzijden telt, constateert dat de eerste negentig jaren in ruim 150 bladzijden beschreven worden, terwijl voor de kortere periode van 1944 tot heden meer dan 300 pagina's volgeschreven zijn.

Dit lijkt onevenwichtig, maar is goed verklaarbaar. De periode van de nog ongedeelde Theologische Hogeschool, voor de Vrijmaking dus, is al vaker beschreven. De periode daarna slechts fragmentarisch. In *Domineesfabriek* bezitten we nu een volledig overzicht van de geschiedenis van de theologische opleiding van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Ongetwijfeld zal naar dit 'vrijgemaakte' deel van het boek ook de meeste belangstelling uitgaan. Het boek leest heel vlot. Ik heb dat zelf ervaren en ook van anderen gehoord. Velen die aan dit omvangrijke boek beginnen, willen het ook uitlezen.

Verder hebben de schrijvers voor hun spoorwerk naar de feiten meer bronnen kunnen raadplegen, is mijn indruk, dan ooit tevoren voor anderen mogelijk was. Mij valt dat in het bijzonder op als ik aan de notulen van de Kamper curatoren denk. Daaraan ontleen zij gegevens die ik nu voor het eerst lees.

Ook voor hun beschrijving van de opleiding van vóór de Vrijmaking,

hebben zij meer gedaan dan anderen naschrijven. Zij hebben voor de hele periode van ruim honderdvijftig jaren eigen werk geleverd.

VAN 1854-1944

Voordat ik mijn oordeel geef over de beschrijving van de 'vrijgemaakte' periode, wil ik toch eerst nog iets zeggen over de waarde van het eerste gedeelte. De schrijvers zijn erin geslaagd een bondig overzicht van de periode 1854 tot 1944 te geven. Uitweidingen komen er weinig in voor. Aan het drama dat zich voltrok met docent A. Steketee, in 1872 benoemd tot docent klassieke talen, wordt uiteraard aandacht gegeven, maar in kort bestek. Tien jaar na zijn komst moest de synode van 1882 orde op zaken stellen aan de School. Aan Steketee, enerzijds zeer begaafd, anderzijds idealistisch en pedagogisch niet sterk in zijn onderwijs, werd gevraagd ontslag te nemen. Ook tegen het onderwijs van Helenius de Cock had de synode bezwaren. Hij hield de studenten 'niet goed op de hoogte' van wat er op zijn vakgebied gaande was en daarom moest hij geen dogmatiek meer blijven geven. Drie nieuwe docenten, dr. Herman Bavinck, Lucas Lindeboom en Douwe K. Wielenga werden benoemd, en daarmee kwam de School uit de bestaande malaise. Door de opvallende bekwaamheid van Bavinck kwam de School zelfs in aanzien.

Wel doet het vreemd aan dat de schrijvers ons vertellen hoe Steketee, anders dan Schilder later zou doen (in het 'tweede drama' aan de Hogeschool), zijn vernedering in stilte droeg. Inderdaad is er verschil tussen Schilder en Steketee in het verwerken van het leed dat hun aangedaan werd. Dat is een feit, maar wat is de suggestie die aan de vermelding van

dit feit verbonden is? Had Schilder ook in stilte zijn schorsing en afzetting moeten dragen? Dat lijkt mij dan appels met peren vergelijken!

KAMPEN EN DE VU

Duidelijk wordt in het eerste deel ook wat Abraham Kuyper met de Stichting van de Vrije Universiteit beoogde en wat voor moeite dit gaf tussen de theologische opleiding aan de VU en die in Kampen. Kuyper ging van de stelling uit dat de VU, inclusief de theologische faculteit, *wetenschap* moest beoefenen. Kampen was in Kuypers ogen slechts een seminarie, een beroepsopleiding voor predikanten. De Vrije Universiteit van Kuyper bedoelde met het woordje 'vrij' niet alleen dat een universiteit vrij moest zijn van de *overheid*, maar in haar theologisch onderwijs ook vrij van de *kerk*.

Een kerkelijke theologische school was voor Kuyper een *contradictio in terminis*, d.w.z. een onmogelijkheid, waarin de ene term (kerk) de andere term (wetenschap) tegensprak. Die combinatie was voor Kuyper dus even vreemd als wanneer we over 'vloeibaar ijs' en een 'vierkante cirkel' spreken!

Daarom hebben Kuyper en zijn navolgers zich ook altijd verzet tegen het *promotierecht* voor de Kamper Hogeschool.

De volbloed afgescheidenen echter wilden in geen geval het beginsel prijsgeven, dat de kerk haar *eigen* inrichting had voor opleiding van predikanten. Die opleiding moest niet aan een *vereniging* voor hoger onderwijs toevertrouwd worden, maar onder zeggenschap van de kerk blijven.

Kuyper was niet tegen het binden van gereformeerde predikanten aan de Drie Formulieren van Eenheid, maar hij vond wel dat het opbouwen van

een gereformeerde *theologie*, geen zaak van de kerk was. Aan wetenschap doen was niet de taak van de kerk. Een gereformeerde theologie opbouwen behoorde door gelovige bekwame wetenschappers vanuit gereformeerde *beginselen* tot stand te komen. Wetenschap beoefenen was naast wat de kerk deed, een heel eigen terrein. De Afscheidenen voelden Kuypers universiteit, ondanks haar 'gereformeerde beginselen', vaak als een bedreiging voor hun eigen theologische opleiding met haar binding aan de Drie Formulieren van Eenheid. De humor wil dat Herman Bavinck in zes jaar tijds (1895-1901) een vierdelige dogmatiek publiceerde,

voordat hij in 1902 samen met een groot deel van de Kamper studenten overging naar de Vrije Universiteit. Voor goed onderwijs én onderzoek was kennelijk geen universiteit als voorwaarde nodig. De briljante *Gereformeerde Dogmatiek* schreef Bavinck aan de School in Kampen, niet aan een universiteit. Terecht noemen de schrijvers van *Domineesfabriek* Bavincks Dogmatiek 'het belangrijkste product van ruim anderhalve eeuw Kamper opleiding' (pag. 85). Daarmee vindt het gepraat over Kampen als slechts een 'domineesfabriek' (zonder

voedingsbodem voor echt 'wetenschappelijk onderzoek'), alleen reeds in Bavinck z'n weerlegging. Er zit daarom in het plakken van het begrip *Domineesfabriek* alleen op Kampen en niet op de theologische faculteit van de VU iets denigrerends voor Kampen. In Amsterdam zou vanaf 1880 de theologische wetenschap beoefend zijn geworden, terwijl in Kampen in die tijd slechts een beroepsopleiding voor theologie zou hebben bestaan! Beide opleidingen hebben 'aan de lopende band' dominees afgeleverd, en wat de wetenschappers betreft: die waren er zowel aan de universiteit als aan de (Hoge)school. Na de Vrijmaking kende reeds de eerste (voorlopige) synode van Enschede 1945 het promotierecht aan de Hogeschool toe. Terecht, en geheel in de lijn van wat in later tijd ook het verlangen van de Afscheidenen was.

DE RODE DRAAD DOOR HET BOEK

De schrijvers willen met hun boek een 'universiteitsgeschiedenis' beschrijven. Dat mag vreemd klinken, omdat het over Kampen gaat en de theologisch opleiding aldaar pas in 1975 werd aangewezen als instelling van wetenschappelijk theologisch onderwijs. Dat wisten de schrijvers ook wel. Maar hun universiteitsgeschiedenis is dan ook meer de geschiedenis van een opleiding die tot een universiteit moest *worden* in haar onderwijs en onderzoek. De schrijvers laten niet na om vanaf de tijd van de Afscheiding tot na de Vrijmaking te wijzen op verschijnselen waaruit blijkt dat Kampen 'de weg naar academisering' insloeg. Dat vermelden ze al bij de benoeming van Steketee en Noordzij in de jaren zeventig van de negentiende eeuw. Na de Vrijmaking

krijgt de benoeming van J.P. Lettinga als lector in 1955 van de schrijvers de kwalificatie van, wetenschappelijk gezien, 'de meest gelukkige benoeming' van de eerste kwart eeuw na 1944. Ietswat overdreven, lijkt mij, als ik bedenken dat in die eerste kwart eeuw na 1944 ook B. Holwerda en J. van Bruggen benoemd zijn. Het toont hoe hoog de schrijvers een wetenschapper inschatten die alvast op een universiteit gezeten had! Van Holwerda en Veenhof wordt door de schrijvers gezegd dat ze bij hun benoeming gewezen waren op de noodzaak wetenschappelijke achterstand in te halen, maar dat ze daarvan in de jaren 1948-1954 weinig werk hadden gemaakt. Dit is een niet al te fijnzinnige opmerking over Holwerda, die vanaf 1948 gerekend nog maar vier mocht leven, en in die vier jaren intensief gestudeerd en ook gepubliceerd heeft over belangrijke thema's in de moderne oudtestamentische theologie. Hij had zeker niet altijd gelijk, bijvoorbeeld over Openbaring 17 en de 'grote hoer', of met zijn uitleg van Deut. 12 tegenover de moderne Bijbelkritiek. Maar dat zijn dood het einde van een veelbelovend wetenschapper betekende, hadden de schrijvers met hun wensen voor vernieuwing van onderwijs en onderzoek best mogen honoreren.

DE BENOEMING VAN J. KAMPHUIS IN 1958 EEN CESUUR?

Al op pag. 17 van *Domineesfabriek* wordt aangekondigd dat het boek enkele cesuren in de stof aanbrengt. Het zijn de Hoger Onderwijswet van 1876, die de Stichting van de VU mogelijk maakte. Verder 1902, met de overgang van twee hoogleraren (Bavinck en Biesterveld) plus studenten naar Amsterdam. Vervolgens wordt de Vrijmaking als cesuur gezien en eveneens de

benoeming van ds. J Kamphuis in 1958. Ik begrijp de andere cesuren, maar vraag mij af waarom het jaartal 1958 ook een cesuur is. Kamphuis werd in dat jaar hoogleraar in Kampen, maar waarom is dat een cesuur? Daarvoor zullen we het antwoord moeten vinden in het betreffende hoofdstuk 11.

Begin 1958 overleed plotseling prof. P. Deddens, die in Kampen kerkgeschiedenis en de daarbij horende andere vakken had gedoceerd. Na veel vijven en zessen in het overleg tussen senaat en curatoren, kwamen de curatoren bij de synode van Spakenburg in september 1958 met het advies voorlopig niemand te benoemen, bij gebrek aan gepromoveerde kandidaten.

Drs. Detmer Deddens, zoon van de overleden hoogleraar, was nog bezig aan een proefschrift en verder was er drs. R.H. Bremmer, die binnen korte tijd in Kampen had kunnen promoveren en zeker ook gaven had om in kerkgeschiedenis onderricht te geven. Met de kleinst mogelijke meerderheid besloot echter de synode geen genoegen te nemen met het gevraagde uitstel.

H.J. Schilder, die aanvankelijk ook voor uitstel van een benoeming was geweest, veranderde van mening en pleitte voor de benoeming tot hoogleraar van ds. J. Kamphuis, predikant in Rotterdam-Delfshaven. Kamphuis had dan wel geen doctorstitel, zelfs geen doctorale opleiding genoten. Hij was geen academicus, maar volgens Schilder wel een profeet, met scherpe feeling voor de confessionele normen voor het kerkelijk leven. De 'academische vereisten' hoefden niet de doorslag te geven, aldus Schilder.

Zijn betoog sloeg in en leidde er uiteindelijk toe, dat uit een dubbelgetal Deddens/Kamphuis de synode Kamphuis benoemde met 19 stemmen voor, 12 tegen en 1 blanco stem.

De schrijvers van *Domineesfabriek* noemen deze benoeming 'de meest spectaculaire' in de geschiedenis van de Hogeschool. Tien jaar bestond reeds het promotierecht, terwijl er op dat moment in de senaat niet één gepromoveerde docent zat. Doekes zou de eerste gepromoveerde onder hen zijn, nadat hij in november 1959 met lof in Münster de doctorstitel verwierf. En dan nu een *kandidaat* benoemen als hoogleraar kerkgeschiedenis, terwijl er doctorandi waren, die er academisch dan toch nog eerder voor in aanmerking kwamen?! Dat wees blijkbaar op een cesuur in de geschiedenis van de Hogeschool!

MIJN OORDEEL

Laat ik kort mijn oordeel geven over het lange verhaal dat de schrijvers niet alleen in hoofdstuk 11 leveren, maar ook in 12 ('Het jachtseizoen geopend, 1958-1966') en in 13 ('Zuiveringen, 1966-1969'). Wie deze titels én de hoofdstukken leest, beseft waarom zij de benoeming van Kamphuis een *cesuur* noemen. Kamphuis' benoeming zou de tijd van *zijn* jachtseizoen inluiden op met name de hoogleraren Jager en Veenhof. En *hij* zou de motor voor zuiveringen geweest zijn, die op het verschijnen van de Open Brief in 1966 volgden.

Was ik op de synode van Spakenburg geweest, dan zou ik met de kennis die ik nu heb - al is het napraten - op Bremmer hebben gestemd in de vacature voor hoogleraar. Had ik moeten kiezen in het genoemde tweetal Deddens/Kamphuis, dan zou ik op Deddens hebben gestemd.

Vraagt men mij of de beslissing van de synode van Spakenburg er een van 'kerkpolitiek' was, dan antwoord ik bevestigend. De Hogeschool had een wetenschapper nodig, maar zij kreeg een leider, die onder geen van de toenmalige docenten te vinden was. De synode vond die wel in een

gezaghebbend schrijver in *De Reformatie*, J. Kamphuis.

Ik wil ook nog wat *goeds* zeggen over de benoeming van Kamphuis. Wat de schrijvers van hem vinden, wijst te duidelijk op *hun* keuze in deze strijd voor de 'slachtoffers'. Maar nu ook ik moet terugkijken op de bewogen jaren vóór en na 1959, ben ik zo vrij de volgende conclusies te trekken:

1) Ik heb als student het vijftal hoogleraren H.J. Jager, L. Doekes, P. Deddens, H.J. Schilder en C. Veenhof meegemaakt. Zij hebben in hun onderwijs en in het afnemen van tentamens en examens mij naar mijn overtuiging goed voorbereid op mijn werk als predikant.

2) Geen van deze docenten heeft bijgedragen aan het verhogen van het 'academisch niveau'. Na de dood van K. Schilder en B. Holwerda in 1952 kort na mijn komst in Kampen, was het afgelopen met inspirerende colleges, ook al twijfel ik niet aan de oprechte inzet die alle genoemde docenten aan de dag legden. Ik heb in *Domineesfabriek* ook niets gelezen wat mij doet twifelen aan de juistheid van deze tweede stelling.

3) Kort na mijn vertrek als student volgde de benoeming van Kamphuis tot hoogleraar. In de inmiddels stuurloos geworden Kamper senaat, kwam nu iemand die onverzettelijk zijn standpunt verdedigde tegen bedenkelijke ontwikkelingen die hij in de kerken waarnam, *vooral in afwijkingen van de belijdenis*. Alles wat daaraan vastkleefde (eindelozes en felle debatten, verscherpte tegenstellingen in de senaat die ook niet meer te overbruggen vielen, een complete verheving door het verschijnen van de Open Brief in 1966) leidde tot de breuk in 1967 en volgende jaren.

Voor deze stelling laat *Domineesfabriek* mij in de steek, want veel interesse voor *confessionele* kwesties legt dit boek niet aan de dag. Aan ds. L.E.

Oosterhoff in Beverwijk wordt enige aandacht besteed, maar de naam van B. Telder in Breda ontbreekt in het register, hoewel diens opvatting over Zondag 22 heel wat meer heeft bijgedragen aan het verval in de leer dan Oosterhoffs visie.

4) Er is veel aan te merken, niet alleen op de leiding die Kamphuis gegeven heeft, maar ook op anderen, waartoe ik mijzelf reken. Maar toen de kruitdamp was opgetrokken, kon de Hogeschool in Kampen weer verder. Dit verder-kunnen is in mijn ogen ook heel duidelijk verbonden aan Kamphuis' plaats en strijd tot behoud van de vrijgemaakte kerken als *gereformeerde* kerken.

5) Na de benoemingen van J. van Bruggen als opvolger van prof. Jager, van C. Trimp als opvolger van Veenhof, van J. Douma om aan een nieuwe leerstoel ethiek vorm te geven, en van J.P. Lettinga als hoogleraar, is de senaat in Kampen meteen begonnen aan de

reorganisatie van het wetenschappelijk onderwijs. Dit gebeurde in grote eensgezindheid tussen de nog zittende docenten Doekes, Schilder en alle nieuwbenoemden, inclusief drs. J. A. Meijer, die in de propedeuse werkzaam was.

6) Wie de herleving van Kampen in 1970 in het kader wil zetten van de hele geschiedenis van de universiteit, raad ik aan een parallel te zien in wat de synode van de Afscheidenen in 1882 besloot. Aan het drama-Steketeë had deze synode schuld. Maar zij heeft door drie nieuwe benoemingen de School van toen mogen laten herleven.

7) Over de periode-Kamphuis belijd ik naast schuld ook dankbaarheid jegens God. Zover komen de schrijvers niet. Zij ontmaskeren veel schuld, vaak ook terecht. Maar God bedanken doen zij nergens. Ik vermeld mijn dankbaarheid voor Gods voorzienigheid: De

Theologische Hogeschool mocht destijds gereformeerd blijven. En daarom is het jaar 1958 voor mij géén cesuur.

Hominum confusione, Dei providentia. Een Latijnse combinatie die duidelijk wil maken dat, ondanks menselijke verwarring, God in zijn voorzienigheid ons niet verliet. Zo kijk ik met verdriet én met vreugde op bijna veertig Kamper jaren vanaf Kamphuis' benoeming tot mijn vertrek uit Kampen terug.

N.a.v. George Harinck en Wim Berkelaar, *Domineesfabriek.* Geschiedenis van de Theologische Universiteit Kampen. Uitgave Prometheus, Amsterdam 2018. Prijs € 49,99.

